

УКРАЇНСЬКІ ПОВЕДІНКОВІ ТИПИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

У процесі свого історичного розвитку кожний народ виробляє свої поведінкові типи. Не є винятком із цього правила і формування українських поведінкових типів. Історичний процес їхнього становлення в Україні має свої особливості. Однією із визначальних є та, що формування українських поведінкових типів відбувалося не в руслі загальної європейської еволюції, а радше всупереч їй. Оскільки землі України впродовж багатьох століть перебували у складі сусідніх держав. Тому державотворчі та націєтворчі процеси відбувалися перманентно, уповільнено відбувалося і формування українських поведінкових типів. Найскладнішим у цьому контексті був радянський період, коли заборонялися або ж ігнорувалися українські народні традиції, звичаї, релігія, віра і т. ін., натомість насаджувалася бездуховність та комуністична ідеологія. Наслідки цієї політики відчутні і сьогодні уже в умовах державної незалежності.

Для переборення цих негативних наслідків, рівно як і створення відповідного соціокультурного середовища для формування українських поведінкових типів, потрібен час.

При цьому звернемо увагу на те, що поняття «соціокультурне» не є простим поєднанням соціальних та культурних складників, воно відображає цілісність «соціальної сукупності», що об'єднуються в цілісність світом культури, яка не існує поза своїм живим носієм – людиною. Соціокультурне середовище створюють люди, тому воно має свої внутрішні виміри. Серед останніх слід назвати: бачення людиною світу, її ментальність, історична пам'ять, довкілля, мовне середовище, інтереси, уявлення, переконання, цінності, ідеали, норми, стереотипи, ідеологічна орієнтація, релігійна віра, способи сприймання природи, простору та часу, гендерна належність, вік, освіта, соціальний статус, політико-практична діяльність.

Кожен із цих та інших соціокультурних вимірів по-своєму проявляється при формуванні поведінкових типів людини, як члена конкретної спільноти. Особливе місце серед названих вище внутрішніх вимірів займає політико-практична діяльність людини, оскільки саме в ній чітко проявляється взаємодія матерії та духу, ідей та справи, теорії та практики.

На формування українських поведінкових типів помітний вплив справляє географічне розташування держави. Україна, містячись в Центрі Європи, – на перетині західної та східної європейських культур об'єктивно зазначає їхні впливи в процесі формування своїх поведінкових типів.

Відтак, соціокультурні виміри, що впливають на формування українських поведінкових типів, можуть бути як явними так і латентними, можуть проявлятися довільно і спонтанно, вони можуть змінюватися самою людиною або колективним суб'єктом у процесі суспільної праці.

Розгляду українських поведінкових типів була присвячена міжнародна наукова конференція «Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій», що була організована Центром українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (жовтень 2007 р.). У конференції взяли участь понад 90 науковців – представників більш ніж 30 вузів та ряду громадських організацій України, зарубіжні дослідники зі США, Росії, Польщі, Естонії та Молдови.

Фахівці різних галузей знань (історики, філософи, психологи, філологи, політологи та ін.), котрі досліджують українські поведінкові типи, узагальнили проблеми власного і накиненого у бутті та культурі українців, визначили основні фактори впливу на формування поведінки української людини, акцентували увагу на тій ролі, яку відігравали і відіграють

у циклічному розвитку суспільства усталені та новоформовані поведінкові типи українського соціокультурного середовища.

Важливе місце у формуванні поведінкового типу людини посідає мова. Саме мова є одним із основних чинників формування національної ідентичності, а мовне середовище є одним із найважливіших соціокультурних чинників, що багато в чому визначає поведінку людини. Відсутність мовної єдності українців негативно позначається як на суспільно-політичних процесах, так і на становленні українських поведінкових типів.

Особливу зацікавленість науковців викликає аналіз поведінки українців в іншоетнічному середовищі.

Діапазон пошукувань є досить широким – від дослідження звичаєвості поведінкових моделей українського типу до формування поведінкових типів українців початку ХХІ ст.

Все, що відбувається в історії кожного народу, так чи інакше проходить через поведінкові вияви людини і одночасно постає результатом її діяльності. Доволі очевидно є певна залежність людської поведінки й діяльності від рівня розвитку національної культури та характеру соціальних відносин у державі. Якщо закони і традиційні поведінкові норми є сприятливими для діяльного самовияву людей, то їхня поведінка і діяльність набуває різноманітності і поступово вдосконалюються. Але якщо таких сприятливих умов немає, то діяльні самовияви людини суттєво гальмуються, або й деградують. Саме шляхом розгортання і урізноманітнення різних форм, видів і типів своєї поведінки й діяльності людина розширює межі своєї соціокультурної сфери, її основні виміри.

Микола Обушний

УКРАЇНСЬКИЙ ВЧИНОК В ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРІ

Час – історія та періодизована нею культура в людському досвіді тепер вже сталі поняття. Але що вони й звідки – їхній наказовий та владний вершитель людина. Та чи завжди людині випадає так довго побути чи залишитися і назавжди перебувати і в історії, і в культурі, що її означає? Залежить це від самої людини. Людина – особа, витворена культурою та покликана до подальшого творення в культурі – означальні риси людського самопредставлення, а отже і культуропредставлення в світі. Україна та українці теж суб'єктивовано представилися і в світовій культурній скарбниці і так само на світовій політико-державній карті.

Отже, держава з її теперішнім універсальним законом, часом лише висловленим і записаним, а не чинним у повсякденні – явище сучасної пори. Держава – не утворення, куди люди потрапляють через випадково вкороєні кордони. Це історично опрацьований – окультурнений, здобутий нелегким змаганням відтинок землі та частка моря, що визнається світом за кожним окремим народом. Світ-універсум як збірне явище – це сукупність культуро-народів, за якими історія закріпила витворені ними держави.

Тож держава – це велика і складна за конструктивним вирішенням будова – величезна хата, в якій аби затишно було одержавненій людині, має як провідною силою завжди спрямовуватися правдою. Своя правда – то сила незрадлива і непідступна, та й не казуїстична у вмисне поплутаних аж до запаморочення законах, де їхній припис чавить людську особу. Це те утворення, на яке колись сподівався Т. Шевченко, мовивши: «В своїй хаті й своя правда, і сила, і воля». Адже Правдою у Законі й вільно вестиметься – житиметься і людині як громадянину, і як працівникові, а вже до праці звиклому до неї не в одному поколінні українцеві не призвичаюватися. Сила Закону, життєвість закону – в його справедливості. Тоді його влада навіки, мінливість – то не його загроза. Тоді всі живуть в Законі та чинять, як він велить, не боячись його ані миті.

Держава як і культура є сильною в людях. Саме особи чи ж гурт осіб виношують аж до здійсненості великий задум, який згодом стає на всі часи ознакою народу, витвореної та постійно витворюваної ним культури, а і держави так само. Гордість за тих, хто був та творив попередніше за повсякчас «теперішніх», – ото взаємини, до яких «закликає» сила вчинку попередників. Кожному з попередників хотілося б, аби його наступники з пишанням промовляли «Так чинили батьки наші, так чинитимемо й ми».

І навпаки – нехай нікому не доводиться бути знеславленим у своєму вкоєнні. Адже, подальше цієї знеславленої особи – намагання всіма і кожним щонайшвидше такого призвідника вкоєного «вивести» з людської пам'яті у стан забуття. Навіть такою особливістю пам'ятання – людським пригадуванням неохоче торкатимуться того «діяча» та заподіяного ним у його ж часі серед нашадків.

І вже зовсім протилежно – лунатиме доброслів'я на тих, хто чинить добре посеред людей і собі того хотів і хоче. Цього закону людських взаємин та отриманого з нього добра не забуватимуть повік і в людях, а отже – і в історії.

Людська пам'ять як історичне явище – це засвідчення неодмінної доцільності перебування кожної особи в світі, а теж саме і такої ж доцільності її вчинків, їхньої сили та правди. Тоді й історія, і культура охоче пускають таку особу і все те нароблене, що тій супровідно належить, до закарбування у «матеріях» кожної з них. В історичних джерелах не підправлятимуться, аж до справжнього видирання зі сторінок тих місць, які пов'язані з цією особою. І в культурі стоятиме непохитно її пам'ятник-монумент, адже зведений він «aere perennius» – міцнішим за мідь.

Чи завжди все вершить особа і чи так завжди виявляється все залежним від неї, вкотре постає питання? І як та ж таки особа виглядає в зіставленні з широтою – висотою – глибиною Всесвіту казали й запитували неодноразово у власних роздумах мудреці світу? Та ж не завжди в тому сила, і не в тому і справжня можливість, щоби силу накидати та силоміць втримувати. Не лише меч та примус, але й мудрість та сила розуму вершать подвиги, котрі роблять людину-особу творцем Долі для себе самої, своїх близьких, і своїх далеких – так охоплюється цілий народ, – власної культури та держави.

Так само і людський гурт – українська громада як збірний суб'єкт історії і культури – велика рушійна сила, коли скеровується до дії однодумним замислом. І тоді знову за нею подвиг. І знову їй честь і уславлення. Але серед всіляких справ доброю справою є початок. Хтось завжди має вчинити хоча б спершу і не значну за силою дію, але таки першим – хтось же має розпочати. Завжди і культура, і історичний рух чекають на особу, покликану часом, а чи збігом окремих і особливих обставин в ньому, до власної, ледь чи не обрядової, ролі у виконанні першовчинку. Скільки таких зачинателів, а ще як їх справедливо називали і будителів знає український історичний досвід. Справді траплялося українцям засинати. Але сон той не сповіщав прибування культурно-творчої сили до народного тіла. А сам сон нагадував вічний спочинок народу. І тоді з'являлися ті окремі, яким не спалося у такому солодкому присипанні. Їхнє поетичне та громадське слово лунало над похиленими до сну головами народу. На зміну попередньому сну приходила безперервна денна і нічна праця. Чи в не такому невсипному казематі перейшов своє життя Тарас Шевченко. Чи ж не таким невсипущим виглядає в історії української культури і громадського життя Іван Франко. Чи ж не так, аж до досвітніх огнів, виглядала майбуття власного народу Леся Українка.

Їхній вчинок – то не випадкове скоєння, або ж нерозважлива дія. Це справді учинення, гідне поваги і уславлення. І як би в умовах теперішнього часу означання чи називання дій-вчинків героїзмом, а їхніх «виконавців» – героями не виглядало як явище, начебто не сучасне, бо не потрібне і непотрібне надмодерній, виокремленій у власний позаміканий світ людині, але чогось іншого світ не здобув. Та чи й варто? Адже світ суцільний, світ історичний – неперервний в часі не шукатиме іншого імені для осіб жертвних і відданих, незламних і правдивих, котрі вчинили і чинять іншим так, як і собі, аніж того, яким звеличувалося таких людей в загальному досвіді історії і культури. Державне пошанування і винагорода почесним іменем героя має бути завжди і народним. Але ж серед героїв не має бути колишніх і теперішніх, більших і менших. Для України, отже, як держави і історії всі, хто вчинив згідно з людським приписом добра та загального пошуку справедливості, мають визнаватися з героїським уславленням. Кожен гідний вчинок несе – карбує і надалі понесе в собі історична пам'ять та культурна велич.